



## MAKTAB O'QUVCHILARNING IJODKORLIK DARAJASINI ANIQLASHDA TURLI QIZIQARLI METOTLARDAN FOYDALANISH VA O'QUVCHILARNING IJODKORLIK DARAJASIGA QARAB ULARNI TURLI KASB HUNARLAR BILAN TANISHTIRISH

**Hamdamova Nozima Mukimovna**

*Falsafa fanlari doktori(PhD), dotsent*

**Barotov Murodjon Hamroyevich**

*Buxoro davlat pedagogika institute talabasi*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqola o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasida faol sanalgan shakl, metod va vositalariga alohida e'tibor qaratgan holda, ularning amaliy jarayonlarda tutgan o'rnini va hamiyati haqida fikr-mulohaza yuritadi. Bundan tashqari ma'lum bir metodlar bu borada qanchalik darajaga ega ekani haqida qisqacha ma'lumot beradi.*

**Kalit so'zlar:** *innovatsion metodlar, maktab, muammoli ta'lim, innovatsion texnologiyalar, qobiliyat.*

**Kirish:** Kundalik hayotda ijodiy qobiliyatlarning asosiy rivojlanishi metod-o'yin orqali amalga oshiriladi. O'yinda bolalar, ehtimol, bolalarning eng qiziqarli faoliyat doirasini aniqlashga qodir bo'lgan o'yinlarni yoqtirishlari mumkin. Shuning uchun o'yin - bu ijodiy qobiliyatlarni aniqlashning asosiy usullaridan biridir. Psixologlar sizning tasavvurlaringiz qanday darajada rivojlanayotganini va bolaning fikrlash tarzini belgilashga imkon beruvchi o'yin shaklida maxsus testlarni ishlab chiqdi. Ba'zi bolalar tasavvur kuchi bilan harakat qilishadi, boshqalari esa xotiraning tasvirini suratga olishga moyil. Ba'zan bolalar bunday o'yinlarda qatnashishni rad etishadi, bu esa bolaga alohida yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish ham katta rol o'ynaydi. Ota-onalar bolaga nafaqat rivojlanish imkoniyatini berishlari, balki faol ishtirok etishlari kerak. Hech qanday holatda bolaga bosim o'tkaza olasiz, unga o'yinni o'ynashga yoki amaliy san'atda ishtirok etishga imkon bera olasiz. Xususan, bu xato musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirish bilan ruxsat etiladi. Bolaning musiqaga bo'lgan qiziqishi etarli emasligi sababli, ota-onalar uni musiqa maktabiga berishga shoshilishadi. Bolalarda har qanday ijodiy qobiliyatni shakllantirish uchun nafaqat chaqaloqning moyilligini aniqlash, balki to'g'ri yo'nalishda rivojlanish istagini kuchaytiradigan jiddiy ishlarni amalga oshirish kerak.

Bolalikda ma'lum bo'lganidek, bolaning hayollari va hayollari juda muhim rol o'ynaydi. Ammo qancha odam bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish kerakligini o'ylaydi. Afsuski, ko'pchilik kattalar bolaning hayollarini rivojlantirishga etarlicha e'tibor bermaydi, bu esa kelajakda bolalarning imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi. Ijodkorlik har bir inson hayotida juda muhim rol o'ynaydi. Tasavvur va fantaziya har ikki munosabatlarda ham, ishda ham odamlarga yordam



beradi, lekin eng muhimi, ijodiy insonlar har qanday biznesda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradigan o'zligini namoyon eta oladi. Shunday qilib, agar bola tasavvurning etishmasligidan aziyat chekmasa ham, ota-onalar o'zlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e'tibor berishlari kerak.

Ijodkorlik qobiliyatlari ikki turda bo'lishi mumkin, tug'ma va ortirma. Ortirma ijodkorlikni turli metodlar orqali amalga oshirish mumkin va ulardan biri "atrofdagi narsalarni tasavvur qilish" metodi. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish vositasi sifatida deyarli barcha atrofdagi narsalar va vaziyatlardan foydalanishingiz mumkin. Ijodkorlik yaratishni, yaratishni anglatadi. Shuning uchun bolaning darslaridagi asosiy maqsad - uni qanday qilib tasvirlashni o'rgatish va oxirida nimani kashf etganini tushunishdir. Ba'zida, biz bilmagan holda, o'yin va muloqot orqali bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiramiz. Ammo, barkamol rivojlanish uchun mustahkamlik va uslubiyat zarur. Masalan, rivojlanish o'yinlarini o'ynab, bolani to'yga keltirmang. Agar qiziqish sizni zaiflashtira boshlaganini his qilsangiz, o'yinni qoldiring. Ammo uzoq muddatli tanaffuslar ham amalga oshirilmaydi. Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish dasturini yaratishning eng yaxshi usuli. Dasturda rivojlanishning barcha usullari - vizual, og'zaki va amaliy bo'lishi kerak. Vizual usullar har qanday suratlarni ko'rish, chizilgan yoki haqiqiy ko'rishni o'z ichiga oladi. Masalan, bulutlarni o'rganayotganda, ular nimaga o'xshashligini aniqlang. Og'zaki usullarga aloqa, hikoyalar, suhbatlarning turli shakllari kiradi. Misol uchun, ertaklarning birgalikdagi tarkibi, o'z navbatida, bir uchastka bo'yicha hukmni o'yilaydi. Amaliy usullar o'yinlarni, turli modellarni yaratish va ulardan foydalanishni va rivojlanish mashqlarini bajarishni o'z ichiga oladi. Barcha usullarni birlashtirib, siz o'zingizning intellektual qobiliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan bolaning keng qamrovli rivojlanishiga erishishingiz mumkin.

### Ijodkorlik turlari

Yaratuvchilikning o'ziga xos tomoni turli g'oyalar, g'oyalar, turli xil faoliyat turidagi hayoliy parvozlarni amalga oshirishga imkon beradi:

1. **Ilmiy ijod** - turli xil kashfiyotlar, yakuniy mahsulot - bilim.
2. **Texnik ijod** amaliy va texnologik rivojlanishdir, yakuniy mahsulot mexanizm yoki dizayndir.
3. **Badiiy ijod** dunyodagi estetik asosi, go'zallikka intilishdir. Yakuniy mahsulot badiiy tasvirdir (she'r, rasm, haykal).
4. **Birgalikda yaratish** - bu san'atning asarlari, ularni talqin qilishdir.
5. **Bola ijodkorligi** - bu bolaning tasavvuf jarayoni, uning tasavvuridir.
6. **Pedagogik ijod** - bu bilimlarni o'rgatish uchun maxsus yondashuv, uning maqsadi yangi narsalarni o'rgatishdir.

Ijodkorlik faoliyatini tashkil qilish metodlariga keladigan bo'lsak, umuman olganda Ijodkorlik masalalariga insonlar har qadamda duch keladilar, biroq ularni har doim ham ijodiy yo'l bilan qilishga intilmaydilar. Jumladan, ta'limni tashkil qilishning asosiy shakllari bo'lgan dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilar



ijodkorlik faoliyatini tashkil qilish muammosi o'zining to'laqonli yechimini topmay kelmoqda. Mazkur muammoni darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida hal etish muayayn yechimlari taklif etilgan bo'lsa-da, dars mashg'ulotlarida o'quvchilar ijodkorlik faoliyatini tashkil qilish muammosi yetarlicha tadqiq qilingan emas. Qisqa qilib aytilganda, ijodkorlikni murakkab ko'ringan masalani hal etishning sodda yechimini topish deb ta'riflash mumkin. Odatda, uni oqilona yechim yoki ixtiro deb atashadi. Ushbu fikrni ko'proq moddiy shaklga ega bo'lgan texnik ijodkorlik misolida izohlash mumkin. Umumiy o'rta ta'limda fizika va mehnat ta'limi DTSlari va o'quv dasturiga asosan o'quvchilar deformatsiya tushunchasini, materiallarning qattiqligi, mo'rtligi, ustuvorligi kasbi tushunchalarni nazariy o'rganishlari hamda laboratoriya-amaliy mashg'ulotlarida tajribadan o'tkazishlari kerak bo'ladi. Biroq, ushbu laboratoriya ishlarini bajarish uchun mo'ljallangan R-20, SM-4 kabi sanoat tipidagi sinov qurilmalari juda katta o'lchamga egaligi, barcha o'quv yurtlarida o'rnatish imkoniyatining mavjud emasligi, mavjud bo'lganlarida ham barcha o'quvchilar shug'ullanishiga imkon bermasligi sababli ishni ijodiy tashkil qilishga to'sqinlik qiladi. Ixtirochi bu masalani oddiy yo'l bilan, metall kesuvchi qaychiga namunani kesish uchun sarf bo'ladigan kuchni o'lchash moslamasini o'rnatib hal qilib beradi. Bu yechimning soddaligi unda muammo yechimi sifatida oddiy qaychidan foydalanilganligi, ixtironi qilingan qurilmani o'quvchilar o'z kuchlari bilan tayyorlash imkonining mavjudligi, bu usulda tayyorlangan qurilmadan barcha o'quvchilar birvarakayiga foydalanishi mumkinligi kabi ko'plab dalillar bilan asoslanadi. Eng muhimi, o'quvchilar ulkan va murakkab qurilmalar bajarayotgan «tushunarsiz operatsiyalarni» sodda qurilmalarda tushunarli qilib bajarish mumkinligini bilib oladilar. Demak, ixtiro – bu talabchanlik, nozikta'blik yoki «aql o'yini» emas, balki inson faoliyatini yangi, uning uchun qulayroq bo'lgan vaziyatga olib chiquvchi taraqqiyot yo'lidir. Insondagi ana shu ijodkorlik, ixtirochilik sifatleri uni tabiat kuchlari bilan raqobatni yengib, yangi – tafakkur qobiliyatining shakllanishiga zamin yaratdi. Inson ehtiyojlarining o'sib borishi jarayonida uning tomonidan qo'llaniladigan mehnat qurollari ham murakkablashib, takomillashib borgan. Insoniyat taraqqiyoti o'z yo'lida yutuqlar bilan birga ko'plab muammolarni ham keltirib chiqargan. Yaqin o'tmishga qadar esa bu muammolar faqat bitta usul – amal va xato metodi orqali hal qilib kelingan. Bu usul minglab xato yechimlar ichida bitta to'g'risini topishga qaratilgan bo'lsa-da, uning vositasida elektr dvigatellari va generatorlar, ichki yonuv dvigateli, marten pechlari, telefon va samolyotlar ixtiro qilindi. Biroq texnik-texnologik jarayonlarning nihoyatda murakkablashib borishi amal va xato metodining ikki yo'nalishda takomillashtirilishiga asos bo'ldi: birinchisi, muammo yechimi sifatida taklif etiladigan g'oyalar sonini oshirib borish, ikkinchisi taklif etilayotgan g'oyalarni saralashga bo'lgan talablarni orttirish. Dastlab, ikkala yo'nalish ham o'zaro uyg'unligini namoyish qilgan bo'lsa-da, keyinchalik yechim variantlarini tanlashdagi subektivlik, xatolardan himoyalanganlik bilan bog'liq kamchiligi ayon bo'ldi. Bu metodning «umri»ni uzaytirish uchun variantlarni taqqoslashni tezlashtirish yo'li tanlandi.



EHMlarning dastlabkilari aynan mana shu prinsip asosida ishlagan. Bunda ham, oxir-oqibatda, ulkan hajmdagi variantlarni o'zaro taqqoslab chiqish yo'li bilan ijodkorlik masalalarini hal etib bo'lmazligi ma'lum bo'ldi. Bildirilgan mulohazalarga yakun yasab aytish mumkinki, hozirgi paytda o'qituvchi va o'quvchilarning asosiy ijodkorlik «quroli» bo'lgan amal va xato metodi yordamida yangi sifat o'zgarishlariga erishib bo'lmaz ekan. Bizning fikrimizga ko'ra, o'qituvchi hamda o'quvchilarni ijodkorlik faoliyatini amalga oshirishning turli-tuman, zamon sinovidan o'tgan ilg'or metodlar bilan qurollantirish vaziyatni yaxshilashning eng maqbul yo'li hisoblanadi. Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi barcha sohalarda zamonaviy texnologiyalar rivoji bilan bog'liq ekan, ijodkorlik yo'llarini puxta o'zlashtirgan barkamol avlodni tarbiyalash respublikamiz ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri sifatida yuzaga chiqadi. Bu masalaning asosiy yechimi esa umumiy o'rta ta'lim maktablari ishini maqsadga muvofiq tashkil qilish bilan hal etiladi.

O'quvchilarni ijodkorlik faoliyatiga tayyorlash strategiyasi quyidagi asosiy usullarga tayanadi:

- doimo o'quvchilar e'tiborini masalani hal qilishda qo'llanilgan usulning universalligi, hammabopligiga qaratish. Buning natijasida o'quvchilar darsda ma'lum vaziyatga nisbatan qo'llanilgan metodni yangi hodisalarga tatbiq qilib, yangi qonuniyat va yechimlarni izlashga odatlanadilar;

- o'quvchilarni ijodkorlik metodlariga o'rgatishni dars maqsadi sifatida emas, balki darsda qo'yilgan vazifani yanada samarali hal qilishga qaratilgan yangi yo'l, imkoniyat sifatida qarilishi taqozo etiladi. Muammo yechimini topishga qaratilgan vazifalar o'rganilayotgan tizim tarkibi va undagi jarayonlarni tahlil qilishni ko'zda tutadi. Shu sababli masalani hal etishdan kutilgan maqsadni va uni amalga oshirishdagi vazifalarning to'g'ri belgilanishi muammoni darhol hal etishga qaratilgan intilishlardan ko'ra ko'proq naf keltiradi.

### **Maktabda kasbga yo'naltirishning asosiy tamoyillari:**

1. Tizimli va izchil. Bu eng muhim tamoyillardan biridir, chunki yaxshi natija uchun ish muntazam ravishda amalga oshirilishi kerak, birinchi sinfdan bitiruvgacha. Maktab o'quvchilarining kasbiy o'zini o'zi belgilash bo'yicha ishni yuqori sinflarda boshlash va kichik maktabda unga kamroq e'tibor berish tubdan noto'g'ri..

2. Talabalarga individual yondashuv. Differentsial yondashuv eng muvaffaqiyatli va samarali hisoblanadi, chunki u kuchlarni to'g'ri taqsimlashga imkon beradi, topshiriqlar va har bir talaba uchun to'g'ri usullarni tanlash. Buning uchun o'qituvchi doimo o'quvchilarning qiziqishlarini shakllantirishdan xabardor bo'lishi kerak., ularning qadriyatlarini va hayotiy yo'nalishlari haqida, va, albatta, muvaffaqiyat darajasi haqida.

3. Guruh darslarining individual bilan to'g'ri kombinatsiyasi. Talabalar bilan individual ishlash katta ahamiyatga ega, ammo, guruh maslahatlashuvlari bilan birgalikda u yanada mazmunli bo'ladi..



4. Maktab o'rtasidagi munosabatlar, universitetlar va boshqa tashkilotlar, bandlik bilan bog'liq.

5. Kasbga yo'naltirish haqiqiy hayot bilan bevosita bog'liq bo'lishi kerak. Bu degani, Talabalarning kasbiy o'zini o'zi belgilash bo'yicha muvaffaqiyatli ishlashi uchun pedagogik xodimlar

**Xulosa:** yuqoridagi fikrlar orqali shunday umumiy xulosaga kelishimiz munkinki maktab o'quvchilarining ijodkorlik qobiliyatlarini aniqlab ularni o'zlariga mos kasbga yo'naltirish uchun yaxshi metodlar tanlash juda muhim omildir.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hamdamova, N. M., Barotov, M. H., & Shoyimova, M. R. (2023). O'QUVCHILARNING TEXNIK IJODKORLIK KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHALASH-KONSTRUKTORLIK ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH. Educational Research in Universal Sciences, 2(1), 248–252. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1338>

2. J.G'.Yuldoshev, Sh.Po'latov, Ta'limda innovasion texnologiya asoslarini tashkil etish. Toshkent. 2011 y. 73 b.

3. O'quvchilarni texnik ijodkorligi Toshkent «O'qituvchi» 1989 yil.

#### Internet saytlari:

1. [www.uz](http://www.uz)
2. [www.ziyo.net](http://www.ziyo.net)
3. Wikipedia.uz
4. Arxiv.uz
5. Lex.uz